

Лагдан Світлана

м. Дніпропетровськ, Україна

ЧИННИКИ МОВНОГО ВИХОВАННЯ У ВНЗ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті здійснено аналіз культури мовлення студентів технічного ВНЗ, з'ясовано позитивні й негативні чинники, які впливають на формування їхньої мовної свідомості як складової частини національної свідомості, окреслено шляхи поліпшення освітньої діяльності з мовного виховання. Основну увагу зосереджено на необхідності вдосконалювати навички мовної вправності, формувати у студентів усвідомлення мови як найвищої національної цінності. Ураховуючи те, що під час навчання відбувається не лише професійне, а й громадянське становлення студентської молоді як прогресивної частини суспільства, наголошено на важливому місці вищих навчальних закладів у формуванні мовної свідомості.

Ключові слова: мовне виховання, мовна свідомість, культура мовлення, позитивні й негативні чинники формування мовної свідомості.

Lahdan S. P. Factors of language education in university technical profile

In the article are analyzed the speech culture of students of technical universities, founded positive and negative factors that influence the formation of language awareness as part of the national consciousness, outlined ways to improve the educational activities of linguistic education. An emphasis on the need to improve language skills, form of language realization among students as the highest national values. It was significant the important place of universities in shaping linguistic consciousness, having regard to occur not only professional, but also the formation of students as part of a progressive society during training.

Keywords: linguistic education, language consciousness, speech culture, positive and negative factors of the organization language consciousness.

Проблема навчання й виховання завжди була однією зі складних і трудомістких проблем суспільства загалом та освіти зокрема. Особливо гострою вона є на сучасному етапі розвитку України, що має потребу в національно свідомих громадянах, яким не байдужа доля рідної держави, які прагнуть працювати заради її економічного та культурного поступу.

Сформувати усвідомлення причетності до багатомільйонної нації з віковими культурними надбаннями неможливо без належного мовного виховання, оскільки саме мова є ідентифікатором національної належності, генетичним кодом нації, засобом консолідації суспільства, досягнення порозуміння й ладу. Без мови неможливе здійснення будь-якої діяльності, соціальна взаємодія в усіх суспільних сферах. В освітньо-виховному процесі мова виступає обов'язковою умовою розвитку інтелектуального, культурного й творчого потенціалу особистості, критерієм її соціалізації. Саме тому рівень володіння українською мовою як державною, поважне ставлення до неї є актуальним питанням сьогодення.

Сучасна точка зору на проблему мовного виховання відображена у працях багатьох науковців. Дослідники Л. Масенко, Я. Януш, Л. Плотникова акцентують увагу на потребі вільного розвитку української мови як націєтворчого чинника. Зокрема Л. Плотникова наголошує, що “людина може плідно працювати, продукувати глибокі ідеї, розвивати науку, культуру тільки в суспільстві, що має корені в рідному ґрунті, тільки існуючи у природній мовній аурі свого краю. Отже, щоб зберегти український етнос, українська мова повинна застосовуватися в усіх сферах суспільного життя” [1]. Потужний вплив мови на суспільну свідомість, що створює протистояння між українсько- і російськомовними громадянами й стоїть на заваді національної консолідації, аналізує Л. Масенко: “Через деформовану мовну ситуацію Україна, відокремившись від Росії, лишилася у спільному з нею мовнокультурному просторі. Це дало можливість Росії прибрати до рук левину частку масової культури України і через поширення російськомовної преси і електронних

засобів масової інформації загальмувати створення масової міської культури на українському ґрунті” [2, с. 40].

Ураховуючи те, що українська мова є складовою частиною менталітету, а рівень її розвитку відображає суспільно-політичний та соціально-економічний поступ держави, науковці О. Біляєв, С. Єрмоленко, В. Кононенко, І. Кресіна, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, В. Загороднова наголошують на необхідності формування не просто мовної особистості, яка володіє певною сукупністю мовних знань і навичок, а національно-мовної особистості, або національно свідомої мовної особистості. “Мовне виховання – це шліфування, розвиток думки, почуттів, виховання естетичної сприйнятливості до цінностей світової культури й осмислення серед них місця культури свого народу”, – стверджує В. Кульчицький [3, с. 69]. Досліджуючи проблему рідномовної компетенції, учений доходить висновку, що виховання мовної особистості неможливе без національної мови й культури, а відповідальна роль у цьому покладається на освітні заклади, педагогів, а також на родину, батьків.

У низці публікацій увага акцентована на такому важливому чиннику мовного виховання, як культура мовлення. Дослідники І. Попова, Я. Януш, Т. Гриценко переконують у потребі дбати про чистоту мовлення студентів, очищення його від суржику. “Культура мовлення всього нашого суспільства і культура мовлення студентів зокрема – це чи не найяскравіший показник стану їх моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив їхнє мовлення, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров’я народу, молоді з майбутньою вищою освітою зокрема”, – стверджує Т. Гриценко [4, с. 167].

Зважаючи на те, що освітні заклади, зокрема вищі, займають важливе місце у мовному вихованні, формуванні мовної свідомості як складової частини національної свідомості, за мету нашої статті ми ставимо проаналізувати культуру мовлення студентів, з’ясувати позитивні й негативні чинники впливу на формування їхньої мовної свідомості, окреслити шляхи поліпшення освітньої діяльності з мовного виховання в технічних ВНЗ.

Із моменту прийняття Закону “Про мови в Українській РСР” 28 жовтня 1989 р., за яким українській мові вперше надано статус державної, пройшло вже 26 років, 24 роки – із дня проголошення незалежності України, 19 років – від конституційного закріплення за українською мовою статусу державної. За чверть століття відбулися певні позитивні зміни: українську мову почали використовувати в різних сферах суспільного життя, поступово переведено на українську мову діловодство, більшість російських шкіл перейшли на навчання українською мовою, українською ведеться навчання й у середніх спеціальних, професійно-технічних та вищих навчальних закладах (хоча й не в повному обсязі), виходить з друку україномовна література. Позитивним моментом є також те, що багато громадян України усвідомили необхідність вивчення рідної мови, будучи переконаними, що без української мови не може бути України.

Якщо тривалий період українську мову розглядали як мову побуту, то сьогодні це мова науки й культури, освіти й публічних виступів. Про зростання престижу української мови в наші дні свідчить поява україномовних передач на радіо й телебаченні, газет, журналів, проведення мовних та літературних конкурсів, олімпіад, масштабне відзначення свят у національних традиціях, організація книжкових ярмарків та ярмарків народних декоративно-ужиткових виробів, фестивалів народно-пісенної творчості. У сучасній Україні українською мовою стало престижно спілкуватися в окремих колах, серед ділових людей, громадсько-політичних та культурних діячів.

Усі ці позитивні чинники впливають на формування мовної свідомості громадян, зокрема молоді, студентів, для яких українська мова стала невід’ємною ознакою національної належності. Та, попри це, у вихованні поваги до української мови суспільство стикається з рядом негативних тенденцій. На наше переконання, упровадження відповідно до Закону України “Про засади державної мовної політики” від 3 липня 2012 р. регіональної мови, передусім російської, нівелює державотворче значення української мови. Мовне питання перманентно загострюється в час виборів, маніпулювання мовою в політичній боротьбі за владу породжує ворожнечу між громадянами.

Окрім цього, за роки розбудови незалежної держави українська влада акцентувала увагу на економічному та політичному розвитку, відсунувши на другий план культуру, належний розвиток якої без державної підтримки та фінансування неможливий. У результаті ми спостерігаємо духовний занепад, втрату морально-етичних цінностей та, в окремих випадках, деморалізацію суспільства. Особливо гостро це відчувається серед студентської молоді, яка, шукаючи свій шлях у житті, часто користується принципом вседозволеності й байдужості до оточення. Молоде покоління перебуває під впливом зарубіжних бойовиків, фільмів кримінального характеру, захоплення комп'ютерними іграми, що переважно є низькопробними з жахливим, іноді й вульгарним, перекладом. І, звичайно, цю лексику молодь переносить у свій словник. Такий стан речей вимагає формування незаперечних підстав для вивчення української мови, прищеплення уваги до культури письма й діалогу.

Культура мовлення є складовою частиною загальної культури, вихованості людини і прямо від неї залежить. Багаторічний досвід роботи в Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (ДНУЗТ) дає змогу стверджувати, що сучасні студенти різні. Є серед них інтелігентні, гідні особистості, їхня вихованість відчувається в поведінці та мові. Проте частина студентів у своїх діях керується таким принципом: на заняттях намагається дотримуватись певних норм, а після занять все змінюється.

У ДНУЗТ, як і в інших вищих навчальних закладах, навчаються студенти з різних регіонів України. Аналізуючи рівень їхнього володіння українською мовою, можемо визначити такі тенденції: мовлення студентів – вихідців зі східних регіонів перебуває під значним впливом суржику, який настільки вкоренився в їхній мовній свідомості, що не сприймається як чужорідний елемент, який засмічує мову; мовлення студентів – вихідців із західних регіонів часто включає діалектні елементи, крім цього, деякі студенти, досить добре спілкуючись українською усно, вважають, що цього достатньо, і не дбають про писемну грамотність, тому в письмових роботах допускають багато помилок.

Окрім суржику та діалектних рис, ознаками низької культури мовлення студентів є слова-паразити, сленг, надмірне захоплення запозиченнями, недостатній словниковий запас і навіть вульгаризми. Усе це викликає занепокоєння і свідчить про необхідність підвищувати культуру мовлення студентів і формувати у них усвідомлення мови як суспільної цінності, ознаки вихованості, інтелігентності й, зрештою, професіоналізму.

Значний вплив на вибір мови спілкування має оточення, суспільство, інформаційно-комунікативний простір. Перебування в україномовному оточенні сприяє засвоєнню орфоепічних, акцентних, лексичних, морфологічних, синтаксичних норм мовлення, тобто стійкому виробленню мовної практики, що загалом призводить до автоматизму у спілкуванні, формує навички вільного послуговування мовою. Перебування ж у змішаному українсько-російському або й у більшості ситуацій у російськомовному просторі вимагає від мовника постійно пристосовуватися до обставин і змінювати мовну поведінку. Такі переходи легко даються особі з досконалими знаннями української та російської мов. Мовці ж із низькою культурою українського мовлення мають проблеми у доборі лексичних засобів, у правильній вимові, тому у спілкуванні надають перевагу російській мові. Такі випадки не поодинокі і серед студентів, які часто соромляться спілкуватися українською, а, як відомо, без практичних навичок усного мовлення неможливо опанувати мову.

На жаль, змішане, або двомовне, середовище – це не лише сфера побуту, а й сфера ЗМІ, виробничих і ділових відносин. Не виняток і вищі навчальні заклади, де студенти здобувають фахову освіту не завжди досконалою державною мовою. Тому не лише мовлення студентів, а й викладачів потребує пильної уваги. А проведення занять російською мовою свідчить про недотримання конституційних засад щодо державної мови та суперечить вимозі до української мови як мови навчання відповідно до нової редакції Закону України “Про вищу освіту”, що набув чинності з 1 липня 2014 року.

Суттєвим негативним чинником утвердження державної мови є використання у виробничій сфері російської, що після проходження виробничої практики спричиняє у студентів низьку мотивацію у вивченні української мови, пояснення незацікавленості тим, що на майбутнє вона не знадобиться. Поділяємо точку зору тих дослідників, які стверджують, що студентська молодь як “висококваліфікована інтелігенція, яку готує наша вища школа і яка формує національну еліту держави, зобов’язана послуговуватися державною мовою” [5, с. 11].

Звичайно, для подолання негативних чинників, які впливають на формування мовної свідомості сучасного студента, й утвердження державного статусу української мови на всіх без винятку суспільних теренах необхідні заходи загальнодержавного масштабу. Проте ВНЗ не повинні стояти осторонь, очікуючи на державні важелі у вирішенні проблеми, бо “вища школа сьогодні – один із найсуттєвіших чинників впливу на мовну ситуацію в державі. Нехтувати цим означає шкодити функціонуванню й розвитку державної мови в Україні” [5, с. 10].

Головний крок у подоланні проблеми мовного виховання, формуванні мовної й національної свідомості ми вбачаємо у виробленні єдиної мовної політики у ВНЗ, єдиного мовного режиму. Передусім важлива роль у вихованні поважного ставлення до мови, усвідомлення необхідності її вивчення як головної ознаки національної самобутності, удосконалення усної й писемної вправності, навичок культури мовлення належить викладам-словесникам. Проте для формування у студента ВНЗ навичок професійного мовлення не менш важливу роль відіграють і викладачі спеціальних дисциплін, які є для студентів авторитетними фахівцями, носіями необхідних фахових знань і досвіду. Передача цих знань досконалою літературною мовою передбачає їх відповідне засвоєння студентами, формує високу культуру професійного мовлення. Як зауважує І. Дроздова, “мовна особистість фахівця і культура мови, на нашу думку, є нерозривними. Навчаючись у вищому закладі освіти,

студент переорієнтовується на адекватний обраному фахові вибір засобів спілкування, формується професійна мовна особистість” [6, с. 217].

Викладач виступає для студента взірцем високої культури мовлення. А мова як інструмент професійної діяльності вимагає від викладача постійного вдосконалення, шліфування усних і писемних норм, пошуку більш досконалих і доступних для сприйняття форм висловлювань. Викладач, який контролює власне мовлення, зважає й на мовлення студентів, тим самим впливаючи на їх загальну культуру, виховання поваги до мови, до себе, до оточення.

Уся навчально-виховна діяльність, аудиторна й позааудиторна робота зі студентами, взаємодія викладачів між собою повинні відбуватися державною мовою. Спілкування в навчально-науковій діяльності, проведення занять, консультацій, виконання рефератів, контрольних робіт, курсових і дипломних проектів українською мовою збагачуватиме мовний досвід студентів. Дослідник Я. Януш наголошує: “Здійснення навчального процесу українською мовою в Україні має виняткове значення ще й тому, що саме воно уможливорює розв’язання однієї з найважливіших проблем сучасності – проблеми морального виховання студентської молоді, яка навчається в середніх і вищих навчальних закладах. Недостатня увага до української мови може дорого обійтись українському суспільству” [7, с. 37].

Погоджуємося з думкою Л. Плотникової, що дієвими важелями внутрішньої мовної політики ВНЗ мають стати видання українських підручників, термінологічних перекладних і тлумачних словників, забезпечення ними усіх кафедр, створення україномовного комп’ютерного навчально-методичного забезпечення дисциплін, україномовних ресурсів Інтернету, зокрема для дистанційного навчання та самостійної роботи [1].

Для вироблення навичок досконалого володіння нормами української літературної мови важливу роль відіграють заняття з дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням”, консультаційна, індивідуальна робота. Викладач-словесник повинен дбати про формування у студентів усталених норм усного мовлення, навичок спілкування в різноманітних ситуаціях

майбутньої професійної діяльності, вдалого добору лексико-граматичних засобів, орфографічної майстерності. Цьому сприятиме урізноманітнення навчально-тренувальних вправ і тестових завдань, обов'язковими серед яких є завдання на складні випадки слововживання: виявлення й виправлення суржику, розрізнення синонімічних і паронімічних значень, уникнення тавтології, послуговування стандартними словосполученнями ділового мовлення, засвоєння українських стійких формул мовного етикету тощо.

У формуванні вартісних ознак української мови важливими є проведення у ВНЗ культурно-масових заходів українською мовою, організація зустрічей із відомими культурними діячами, відзначення міжнародних та державних свят мови. Вихованню у студентів небайдужого ставлення до мови, поваги до культурних надбань українського народу, формуванню у них мовної та національної свідомості сприяє проведення студентських олімпіад, вікторин, конкурсів, мовних турнірів. Значну роль у підвищенні культури мовлення відіграють консультації з мовних питань для студентів і викладачів, випуски стінгазет “Студентська мовотворчість”, “Цікаво знати” тощо.

Поглибленню знань про походження й лексико-семантичний склад української мови, усвідомленню студентами її багатства й краси допомагає проведення в навчальних закладах під час тижня студентської науки мовознавчих студентських конференцій. Тематику секційних засідань можуть бути “Культура мови”, “Лексичне багатство української мови”, “Фразеологічне багатство української мови”, “Семантика імен та відособових прізвищ”, “Особливості українського прізвищотворення” та ін.

У важкій ситуації сьогодення, що продовжує розколювати українське суспільство у питанні першовартості української чи російської мови, важливо не з'ясовувати, яка ж мова краща, доступніша, а формувати переконання необхідності впровадження української мови у всі сфери життєдіяльності, виховувати повагу до неї як до мови батьківської, материнської, мови свого роду, мови нації тієї країни, в якій ми живемо. І суттєву нішу у формуванні

мовної свідомості студентів як майбутніх фахівців, представників української інтелігенції повинні зайняти вищі навчальні заклади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плотникова Л. Ф. Українська мова як один із головних чинників побудови цивілізованої держави / Л. Ф. Плотникова // Гуманізм та освіта : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінницький національний технічний університет, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06plfpd.php>.
2. Масенко Л. Т. Мова і свідомість / Л. Т. Масенко // Український смисл : науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник – 2008. – № 1-2. – С. 38-54.
3. Кульчицький В. Й. Проблема рідномовної компетенції в структурі духовно-практичної діяльності особистості / В. Й. Кульчицький // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 59. – С. 68-71.
4. Гриценко Т. Розвиток мовної особистості у технічних ВНЗ / Т. Гриценко // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах : збірник наукових праць Національного авіаційного університету. – 2009. – Вип. 17. – С. 162-172.
5. Попова І. С. До питання про культуру мови у вишах / І. С. Попова // Український смисл: науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник. – 2009. – № 4. – С. 9-27.
6. Дроздова І. Професійний дискурс і мовна особистість студента ВНЗ нефілологічного профілю / І. Дроздова // Вісник Львівського університету : Серія філол. – 2010. – Вип. 50. – С. 212-221.
7. Януш Я. Роль української мови у вихованні студентів / Я. Януш // Дивослово. – 2005. – № 4. – С. 37-39.